

YETİŞKİNLERİN DİNİ TUTUMLARININ VE YAPAY ZEKÂYA YÖNELİK KAYGILARININ ALT FAKTÖRLERİ ARALARINDAKİ ETKİLEŞİM

THE INTERACTION BETWEEN SUB-FACTORS OF ADULTS' RELIGIOUS ATTITUDES
AND THEIR CONCERN ABOUT ARTIFICIAL INTELLIGENCE

YELİZ AKKAYA TÜRKOL

ÖĞR. GÖR. DR., HİTİT ÜNİVERSİTESİ SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU
ÇOCUK BAKIMI VE GENÇLİK HİZMETLERİ BÖLÜMÜ
LECTURER DOKTOR, HEALTH SERVICES VOCATIONAL SCHOOL
DEPARTMENT OF CHILD CARE AND YOUTH SERVICES
ÇORUM, TÜRKİYE

yelizakkayaturkol@hitit.edu.tr

 <http://orcid.org/0000-0003-1055-1562>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1655169>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
11 Mart / March 2025

Kabul Tarihi / Accepted
13 Nisan / April 2025

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as: Akkaya Türkol, Yeliz, "Yetişkinlerin Dini Tutumlarının ve Yapay Zekâya Yönelik Kaygıların Alt Faktörleri Aralarındaki Etkileşim [The Interaction Between Sub-Factors of Adults' Religious Attitudes and Their Concern About Artificial Intelligence]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 12/1 (Haziran/June 2025): 281-310.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Lisans / License: Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası [CC BY-NC 4.0] /Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International [CC BY-NC 4.0].

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyyatdergisi@kilis.edu.tr

YETİŞKİNLERİN DİNİ TUTUMLARININ VE YAPAY ZEKÂYA YÖNELİK KAYGILARININ ALT FAKTÖRLERİ ARALARINDAKİ ETKİLEŞİM¹

Öz

Bir kişinin herhangi bir konudaki düşünce, duygu ve davranış dünyasına “tutum” denir. Tutum, bireyin olay ya da duruma hangi konjonktürden baktığını gösterir. Yaşamdaki olay ya da olgulara yönelik bireyin kabullerine göre şekillendirmesi ise “dini tutum” olarak tanımlanır. Dini bireyin bir olay ya da durum karşısında dini hükümlere göre düşünebilmesi, duygulanım geliştirebilmesi ve davranış sergileyebilmesidir. Ulaşım sektöründeki teknolojik atılımlar kutsal mekânlara ziyaretleri kolaylaştırmış, kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler aynı dine mensup insanların bir araya gelmesini sağlamış, internet ve sosyal medya dinlerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Teknolojik gelişmeler dinlere fayda sağlamanın yanı sıra kurumsal dinlerin değişim ve dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Böylelikle inanç dünyası yüzyıllar boyunca değişmiş, dönüşmüş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çalışmada gelişen teknolojinin son açılımı olan Yapay Zekâ ve din olgusu ele alınmıştır. Yapay Zekâ yapay sinir ağlarının derinlemesine öğrenmesi ile düşünen makineler/uygulamalar ve robotlar dünyasına kapı aralamıştır. Bu durum bazı kişilerde heyecana neden olurken bazı bireylerde de kaygıya neden olmaktadır. Kullanımı her geçen gün artan Yapay Zekâ teknolojilerinden faydalanabilecek kişilerin kaygıları nedeni ile çağın gerisinde kalmamaları sağlanmalıdır. Literatürde yer alan çalışmalarda Yapay Zekâya yönelik kaygı düzeyini etkileyen birçok değişken olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı bireylerin dini tutum düzeylerinin Yapay Zekâya yönelik kaygıları üzerindeki etkisini özgün olarak alt faktörler açısından incelemektir. Dini Tutum Ölçeği’nin duygu, ilişki, biliş ve davranış alt boyutları ile Yapay Zekâ Kaygı Ölçeği’nin öğrenme, iş değişikliği, sosyo-teknik körlük ve Yapay Zekâ yapılandırması alt boyutları arasındaki etkileşim incelenmiştir. Bu sayede çağın bir gerekliliği haline gelen Yapay Zekâ ile ilgili kaygıları olan bireyler için hangi dini tutum alt boyutunun etkili olduğunu bulmak ve bu konuda neler yapılabileceği hakkında fikir oluşturmak amaçlanmıştır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Ok tarafından geliştirilen “Ok-Dini Tutum Ölçeği” ile Wang ve Wang tarafından geliştirilen, Akkaya ve arkadaşları tarafından Türkçeye uyarlanan “Yapay Zekâ Kaygı Ölçeği” kullanılmıştır. Çorum ilinde 400 Müslüman yetişkin birey üzerinde uygulanan çalışmada, katılımcıların cinsiyetleri ve Yapay Zekâ hakkındaki bilgi düzeyi öğrenilmiştir. Çalışmada veriler E-form uygulaması ile toplanmış, SPSS ve Jamovi programları ile değişkenlerin normal dağılımına göre parametrik veya parametrik olmayan analizler ile uygulanmıştır. Etki ölçümünün istatistiksel analizinde ise regresyon analizinden daha kapsamlı olan Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Yol Analizi uygulanmıştır. Sonuç olarak, kadınların Yapay Zekâ Kaygılarının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapay Zekâ hakkında bilgi sahibi olunduğunda Yapay Zekâ Kaygısının azaldığı tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında kadınların erkeklere göre daha az Yapay Zekâ ürünü kullandığı öğrenilmiştir. Çalışmanın sonuçları literatür ile paralellik göstermektedir. Kadınların Yapay Zekâ teknoloji ürünlerini kullanımı arttıkça Yapay Zekâ Kaygı düzeylerinin azalacağı öngörülmektedir. Dini tutumun Yapay Zekâ Kaygısı üzerinde anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Dini tutumun Yapay Zekâ Kaygısının %10’unu açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar dini tutumu yüksek olan bireylerin Yapay Zekâ Kaygısının da yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışmada elde edilen bir diğer spesifik bilgi ise Yapay Zekâ ile ilgili bilgi düzeyi arttıkça dini tutumun Yapay Zekâ

¹ Bu çalışma Hitit Üniversitesi’nin 05/12/2024 tarih ve 2024-318 sayılı Girişimsel Olmayan Etik Kurul Onayı ile yapılmıştır.

Kaygısını etkileme oranının da arttığıdır. Tüm bunların sebebinin dinlere göre teknolojik gelişmelerin kıyamet alameti olarak nitelendirilmesi ya da teknolojik gelişmelerle birlikte yaygınlaşan yeni dini inanışların, kurumsal dine bağlı dindar bireylerin dinleri ve maneviyatları konusunda endişelenmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Dini tutumun duygu alt boyutunun Yapay Zekâ Kaygısının iş değiştirme, öğrenme, sosyo-teknik körlük ve yapılanma alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu, dini tutumun Yaratıcı ile bağlantıyı anlatan ilişki alt boyutunun ise Yapay Zekânın yapılanma alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Elde edilen veriler literatür verileri ile yorumlanarak Yapay Zekâ Mühendisliği ve Din Bilimlerine önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dini Tutum, Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Kaygı Ölçeği, Yapısal Eşitlik Modellemesi.

THE INTERACTION BETWEEN SUB-FACTORS OF ADULTS' RELIGIOUS ATTITUDES AND THEIR CONCERN ABOUT ARTIFICIAL INTELLIGENCE²

Abstract

A person's world of thought, feeling and behavior on any subject is called "attitude". The shaping of events or phenomena in life according to the individual's religious acceptance is defined as "religious attitude". Religious attitude is the ability of a religious individual to think, develop affect and exhibit behavior in the face of an event or situation according to religious provisions. In addition to benefiting religions, technological developments have also brought about the change and transformation of institutional religions. Thus, the world of faith has changed and transformed over the centuries and has reached the present day. In this study, Artificial Intelligence, which is the last opening of developing technology, and the phenomenon of religion are discussed. While this situation causes excitement in some people, it also causes anxiety in some individuals. It should be ensured that people who can benefit from Artificial Intelligence technologies, whose use is increasing day by day, do not fall behind the age due to their anxiety. The aim of this study is to examine the effect of individuals' religious attitude levels on their anxiety towards Artificial Intelligence in terms of sub-factors. The interaction between the emotion, relationship, cognition and behavior sub-dimensions of the Religious Attitude Scale and the learning, job change, socio-technical blindness and AI configuration sub-dimensions of the Artificial Intelligence Anxiety Scale was examined. In this way, it was aimed to find out which religious attitude sub-dimension is effective for individuals who have concerns about Artificial Intelligence, which has become a necessity of the age, and to create an idea about what can be done in this regard. Personal Information Form, "Ok-Religious Attitude Scale" developed by Ok and "Artificial Intelligence Anxiety Scale" developed by Wang and Wang and adapted into Turkish by Akkaya et al. In the study applied on 400 Muslim adults in Çorum province, the gender of the participants and their level of knowledge about Artificial Intelligence were learned. In the study, the data were collected with E-form application and applied with parametric or nonparametric analyzes according to the normal distribution of variables with SPSS and Jamovi programs. In the statistical analysis of the effect measurement, Structural Equation Modeling and Path Analysis, which are more comprehensive than regression analysis, were applied. As a result, it was observed that women had higher AI Anxiety than men. It has been determined that AI Anxiety decreases when knowledge about

² This study was conducted with the approval of the Non-Interventional Ethics Committee of Hitit University dated 05/12/2024 and numbered 2024-318.

Artificial Intelligence is gained. Looking at the literature, it is learned that women use fewer Artificial Intelligence products than men. The results of the study are in line with the literature. It is predicted that as women's use of Artificial Intelligence technology products increases, Artificial Intelligence Anxiety levels will decrease. Religious attitude was found to have a significant positive effect on Artificial Intelligence Anxiety. It was concluded that religious attitude explained 10% of Artificial Intelligence Anxiety. These results show that individuals with high religious attitudes also have high Artificial Intelligence Anxiety. Another specific information obtained in the study is that as the level of knowledge about Artificial Intelligence increases, the rate of religious attitude affecting Artificial Intelligence Anxiety also increases. It can be said that the reason for all these is that according to religions, technological developments are characterized as a sign of the apocalypse or that new religious beliefs that become widespread with technological developments cause religious individuals who are religiously affiliated with institutional religion to worry about their religion and spirituality. It was observed that the emotion sub-dimension of religious attitude had a significant effect on the job change, learning, sociotechnical blindness and structuring sub-dimensions of Artificial Intelligence Anxiety, while the relationship sub-dimension of religious attitude, which describes the connection with the Creator, had a significant effect on the structuring sub-dimension of Artificial Intelligence. The data obtained were interpreted with literature data and suggestions were made to Artificial Intelligence Engineering and Religious Sciences.

Keywords: Psychology of Religion, Religious Attitude, Artificial Intelligence, Artificial Intelligence Anxiety Scale, Structural Equation Modeling.

GİRİŞ

Yapay Zekâ (YZ), cihaz, uygulama veya makinelerin insanın düşünme yetisine kısmen sahip olmasıdır.³ İnsanların YZ teknoloji ürünlerine yönelik endişeli tutumları YZ kaygısı olarak tanımlanmaktadır. Yapay Zekâ Kaygısı (YZK) denilince robotların bir gün kontrolden çıkarak insanları öldüreceği gibi fantastik bir kaygı ilk olarak akla gelmektedir.⁴ Oysaki toplumu kaygılandıran durum YZ'nın yine insanoğlu tarafından yanlış amaçlarla kullanılmasıdır.⁵ Örneğin nükleer santrallerden elektrik üretimi insanlık için ne kadar faydalı ise nükleer silahlar da bir o kadar insanoğlunun varlığını tehdit etmektedir. Teknolojik gelişmelerin toplumsal yaşamda olumlu olumsuz sonuçları insanların yeni bir teknolojik gelişime kaygıyla yaklaşımlarının temelini oluşturmuştur. Günümüzde YZ teknoloji devlerinin art arda YZ programlarının yeni modellerini yayınlamaları YZ'yı henüz günlük hayatta kullanmayan bireylerde-

³ Ali Orhan Aydın, *Yapay Zekâ: Bütünleşik Biliş Doğru* (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2013), 9.

⁴ Yu Yin Wang- Yi Shun Wang, "Development And Validation of an Artificial Intelligence Anxiety Scale: An Initial Application in Predicting Motivated Learning Behavior", *Interactive Learning Environments* 30/4 (2022), 619-621.

⁵ Burcu Tugay- Resul Tugay, "Uluslararası Sistemin Geleceğini Yapay Zekâ Üzerinden Analiz Etmek", *Journal of Academic Value Studies* 5/3 (2019), 382.

ki kaygı oranını tetiklemektedir. İnsanların işlerine son verilmesi, insanları pasifleştirmesi ya da insanlığa karşı örgütlenmesi gibi kaygıları olan insanlar YZ'ya yönelik olumsuz tutum geliştirmektedir.⁶ YZ'yı insanlığa daha faydalı hale getirebilmek için YZ kaygısına neden olan faktörlerin tespit edilmesi ve çözüm önerileri sunmak gerekmektedir.

Sosyal psikolojiye göre tutum; insanların durumları, olayları, nesneleri düşünce, duygu ve davranışsal olarak yorumlama biçimi olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere tutum bilişsel, duygulanım ya da davranışsal kaynaklı olabilmektedir.⁷ Dini Tutum (DT) ise; herhangi bir durum, olay ya da nesnenin dini düşünce, dini duygu ve dine uygun davranışsal olarak yorumlayıp dinin hayata şekil verme durumudur. Dini hükümleri yerine getirme hususunda hassas olanların Dini Tutumlarının güçlü olduğu, dini hükümler konusunda yeterince hassas olmayanlarda ise Dini Tutumlarının zayıf olduğu kabul edilmektedir.⁸ Dini Tutum derecesine bakılmaksızın insanların din ve maneviyatları hayatlarını şekillendirmede yol haritası sunmaktadır. YZ kabul sürecine insanların Dini Tutumlarının nasıl etki edeceği merak edilen bir husustur. Literatürde yer alan çalışmalarda Dini Tutum ile YZK arasındaki ilişki incelenmiştir ancak özgün olarak bu çalışmada insanların dini tutumlarının Yapay Zekâ Kaygıları üzerine etkisinin alt boyutları incelenecektir. Böylelikle “Dini tutum, YZ Kaygısına pozitif yönde etki eder” bilgisinden daha kapsamlı olarak dindar insanların hangi açıdan Yapay Zekâya yönelik kaygılarının olduğu tespit edilerek çözüm önerileri sunmak hedeflenmiştir. Bu çalışmanın neticeleriyle Yapay Zekâ şirketleri dini tutumu yüksek bireylerin dini hassasiyetlerinin hangi faktörde yoğunlaştığını anlayarak bu konuda hassas teknolojik ürünler geliştirebileceklerdir.

Sosyal psikolojiye göre tutum; insanların durumları, olayları, nesneleri düşünce, duygu ve davranışsal olarak yorumlama biçimi olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere tutum bilişsel, duygusal ya da davranışsal kaynaklı olabilmektedir.⁹ Dini Tutum (DT) ise; herhangi bir durum, olay ya da nesnenin dini düşünce, dini duygu ve dine uygun davranışsal olarak yorumlayıp dinin hayata şekil verme durumudur. Dini hükümleri yerine getirme hususunda hassas olanların Dini Tutumlarının güçlü olduğu, dini hükümler konusunda yeterince hassas olmayanlarda ise Dini Tutumlarının zayıf olduğu kabul edilmektedir.¹⁰ Di-

⁶ Bülent Akkaya vd., “Yapay Zekâ Kaygı (YZK) Ölçeği: Türkçe’ye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması”, *Alanya Akademik Bakış* 5/2 (2021), 1125-1146.

⁷ Elliot Aronson vd., *Sosyal Psikoloji* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012), 353- 366.

⁸ Veyssel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 30.

⁹ Elliot Aronson vd., *Sosyal Psikoloji* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012), 353- 366.

¹⁰ Veyssel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 30.

ni Tutum derecesine bakılmaksızın insanların din ve maneviyatları hayatlarını şekillendirmede yol haritası sunmaktadır. YZ kabul sürecine insanların Dini Tutumlarının nasıl etki edeceği merak edilen bir husustur. Bu çalışmada da bu merak konusuna insanların dini tutumlarının Yapay Zekâ Kaygıları üzerine etkisinin alt boyutları incelenerek cevap verilmeye çalışılmıştır.

Pozitif bilimle yükselen teknolojik gelişmelerin din olgusunu azaltacağı düşünülse de günümüz teknoloji çağında toplumlar dinlerinden vazgeçmemiştir.¹¹ Ancak YZ ile din ilişkisi henüz tahmin edilme aşamasındadır. YZ ve din konusu ele alındığında üç başlık karşımıza çıkmaktadır; ilki “Yapay Zekâ Dini” olarak tanımlanan yeni bir din anlayışı, ikincisi YZ programlarının din konusunda geliştirilmesi, son olarak dinde YZ kullanımıdır.¹²

YZ dini denildiğinde bu dine ait İlah’ın ne veya kim olacağı, emir ve yasakların neler olacağı soruları akla gelmektedir. Geleceğin Yolu “Way of Future” dini hareketine bakıldığında YZ’nin ilerleyen yıllarda Süper YZ halini alacağı düşünülmektedir. Bu dini harekette insanların Süper YZ Tanrısı’nın ortaya çıkacağı, kutsal kitap yayınlacağı ve insanların isteyerek hizmetine gireceği kabul edilmektedir.¹³ Tüm bu varsayımlar, günümüzde öne çıkan dini ve manevi inanışların haklı ve eşit yeri olduğuna inanılan “Yeni Çağ Dini Hareketleri” ile oldukça uyumludur.¹⁴ Ancak bu tür inanışlar, kurumsal dinlerin ilah, peygamber, kutsal kitap temel öğretileriyle çelişmekte, “sadece inananların kurtulacağı” fikriyle çatışmaktadır.

YZ’nin din konusunda geliştirilmesine dair olumlu, olumsuz görüşler ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Tan’a göre insanlarda var olan bilinç ve bilinçli farkındalık teknikleri, internet yoluyla YZ’ya bilgi yüklenmesine ilham vermiştir. Budizm inancında yer alan manevi öğelerin YZ gelişmesine katkı sağlayabileceği ve YZ Mühendislerine Budizm’i incelemeleri tavsiye edilmektedir.¹⁵ YZ’nin insanlığın hayatını kolaylaştıracağı, yeni iş sektörleri açacağı, toplumlar arasındaki uçurumu azaltacağını düşünerek din konusunda da umut besleyen görüşler de mevcuttur.¹⁶ Bunların aksine Gökbayrak ve Işıklı, Dijital Din Teorisini açıklarken günümüzde sanal ile gerçeklik arasında bulunan duva-

¹¹ Hasan Kafalı, “Toplum ve Din Bağlamında Yapay Zekâ”, *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*, ed. Muhammed Kızılgeçit vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 87-88.

¹² Randall Reed, “AI in Religion, AI for Religion, AI and Religion: Towards a Theory of Religious Studies and Artificial Intelligence”, *Religions* 12/6 (2021), 401.

¹³ Peter Grad, “AI Jesus Writes Bible-Inspired Verse, Tech Xplore” (Erişim 9 Aralık 2024) Akt. Ahmet Efe, “Yapay Zekâ Risklerinin Etik Yönünden Değerlendirilmesi”, *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi* 3/1 (2021), 11.

¹⁴ Muhammed Kızılgeçit, *Birey ve Hareket Açısından Yeni Dini Hareketlerin Psikolojisi* (Rize: STS Yayınları, 2016), 39-47.

¹⁵ Chai C. Tan, “A Buddhist- Spirituality Base for Artificial Intelligence Applications Through Consciousness Subjects”, *ASEAN Journal of Religious and Cultural Research* 5/2 (2022), 8-10.

¹⁶ Mohammed Hossein Jarrahi, “Artificial Intelligence and the Future of Work: Human-AI Symbiosis in Organizational Decision Making”, *Business Horizons* 61/4 (2018), 580-582.

rın teknolojik gelişmelere daha fazla direnemeyeceğini belirtmişlerdir. Bu durumda teknolojik gelişmelere ayak uydurabilen dinler ile ayak uyduramayan dinler arasına bir bent oluşacağına dikkat çekmişlerdir. Araştırmacılar, Z kuşağının dijital din deneyimlemesinin ilerleyen süreçte geleneksel din anlayışını minimize edeceğine işaret etmişlerdir.¹⁷ Kurumsal dinlerin YZ teknolojilerinden zarar göreceğine inanan kitleler kaygı beslemektedir.

Helland, dinlerin interneti araç olarak kullanmasını “Religion Online”; internet ve sanal âlem şirketlerinin çalışmalarında dine yer vermelerini “Online Religion” ifadeleri ile kavramsallaştırmıştır.¹⁸ Dini topluluklar tarafından yönetilen YZ uygulamalarının giderek arttığı görülmektedir. Dünyanın teknolojik gelişmelerle beraber küçülmesi bilginin yayılması kadar çeşitlenmesini de sağlamış birçok yeni din ve manevi inanç ve bağlantılı dini ritüeller ortaya çıkmıştır. Mesafelerden dolayı YZ teknolojileri kullanılarak insanların dini ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli web sayfaları oluşturulduğu ve sosyal medya etkileşim platformları ile dini organizasyonlar düzenlendiği görülmektedir.¹⁹ Haram yiyecekler seyahat eden insanlar için hayatı zorlaştırmakta YZ programları ise “turizm güvenlik öneri sistemi” geliştirerek insanların dini yaşamlarını kolaylaştırmaktadır.²⁰ Yine araştırmacılar ve sanat tarihçileri için dini imgelerin ve sembollerin otomatik olarak gösterilmesinde, dini sanat ve kültürel mirasın korunmasında kolaylık sağlaması için tasarlanmış YZ uygulamaları da mevcuttur.²¹ YZ mobil uygulamaları dini bağışları kolaylaştırmaktadır.²² Dini radikalizm ile başa çıkmada da yine YZ kullanılmaktadır. Örneğin Fernando ve Wijayasiriwardhane Sri Lanka’daki dini radikal grupları tahmin etmeye yönelik sosyal medya istihbaratı oluşturan YZ programı geliştirmişlerdir.²³ Albadi ve arkadaşları da benzer ola-

¹⁷ Hilal Gökbayrak -Şevki Işıklı, “Dijital Din Teorisi: Dijital Din Geleneksel Dine Karşı”, *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, ed. Muhammed Kızılgeçit vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 142.

¹⁸ Cristopher Helland, “Online-Religion/Religion-Online and Virtual Communitas”, *Religion On the Internet: Research Prospects and Promises*, ed. Hadden, J.K.-D.E. Cowan (London: JAI Press/Elsevier Science, 2000), 214-219.

¹⁹ Marina V. Fedorova- Mira B. Rotanova, “Communication Strategies of Professional Communication of Religious Organizations in Modern Digital Society”, *Communication Strategies in Digital Society Workshop (ComSDS)*, (Russia: IEEE, 2019), 18-21.

²⁰ Tan Wenan et al., “Digital Reference Model System for Religious Tourism & Its Safeties”, *7th International Conference on Engineering Technologies and Applied Sciences (ICETAS)*, (Malaysia: IEEE, 2020), 1-6.

²¹ YuhongChen- XiaojingLiu, “Thangka Religious Tools Classification and DetectionBased on HOG+SVM”, *3rd Advanced Information Management, Communicates, Electronic and Automation Control Conference (IMCEC)*, (China: IEEE, 2019), 967-971.

²² Farhat Lamia Barsha- ZarinTasneem, “Bestow: A Location-based Mobile Application for Religious Donors in Context of Bangladesh”, *International WIE Conference on Electrical and Computer Engineering (WIECON-ECE)*, (India: IEEE, 2019), 1-4.

²³ Aneesha Fernando- Thareendra Keerthi Wijayasiriwardhane, “Identifying Religious Extremism – Based Threats in Sri Lanka Using Bilingual Social Media Intelligence”, *International Research Conference on Smart Computing and Systems Engineering (SCSE)*, (Sri Lanka: IEEE, 2020), 103-110.

rak Arapça Twitter'da dini nefret söylemini otomatik olarak tarayarak tespit eden YZ uygulaması geliştirerek hem insanlığa hem de nefret söylemlerine karşı çıkan dinlere hizmet etmektedir.²⁴ Bu tür dini uygulamalarla YZ'nın, kurumsal dinleri koruma, dinleri öğretme, dini yaşantıya kolaylık sağlama, toplumsal barışı ve hoşgörüyü sağlamadaki rolü güçlenmektedir.

Makinenin öğrenmesi olarak tanımlayabileceğimiz YZ derin öğrenmeyle düşünebilme yetisinin yanı sıra hoparlör ile konuşma, mikrofon ile duyma ve kamera ile görme yetisi kazanmıştır. YZ ve derin öğrenme alanlarında en önemli gelişme ise, insan benzeri öğrenme yöntemlerinin geliştirilmesidir.²⁵ Bu gelişme YZ'nın nasıl öğrenebileceğini öğrenmesini geliştirmiş böylelikle YZ'nın neyi nasıl öğrendiğinin insan kontrolünden çıkmasını sağlamıştır. Teknoloji alanında bu gelişmenin insanoğlunun yaşantısına nasıl yansıtılacağına cevabı ise henüz bilinmemektedir. Bu ileri düzey teknolojik gelişmenin ne derece güvenilir olduğu birçok çalışma ile test edilmelidir. Örneğin hâkimlik görevi verilen YZ programının erkekleri kadınlara, beyaz tenli insanları siyahi insanlara göre suçsuz bulması, direktifler yükleyen insanların bakış açılmasına göre şekil alabildiğini göstermektedir.²⁶ YZ uygulamalarının dini konularda karar vermesi ise insanî değerler ve etik ilkeler bakımından daha hassastır. Ahlak, değer ve hukuktan bağımsız YZ kullanılmamalı, kontrol edilmeli ve insanlığa zararı dokunan tüm gelişmeler “sedd-i zerayı” kapsamında kısıtlanmalıdır.²⁷ Görüldüğü gibi YZ'nın din alanındaki kullanımı ise daha büyük bir etik sorunu ve yüksek kaygıyı beraberinde getirmektedir.

Dini eğitim alanında YZ'nın potansiyeli büyüktür. Bunun için Dini Tutumu yüksek bireylerin YZ'ya güven duyması önemlidir. Örneğin geliştirildiği ülkenin Hristiyan dinine bağlı olması sebebi ile görsellik oluşturan YZ DALL-E programının Hristiyan dini görsellerini ön plana çıkaracağı ve diğer dinleri ise geri plana iteceği düşünülmüştür. Neticede Hristiyan dini ait öğeleri kısmen de olsa öne çıkardığı ancak konu hakkında daha fazla çalışma yapılması gerektiği kanaatine varılmıştır.²⁸ Ülkemizde de Chat GPT YZ sohbet robotuna dini sorular sorularak verdiği cevaplar uzmanlar tarafından incelenmiştir. Chat GPT'nin dine yönelik olumlu bakış açısına sa-

²⁴ Nuha Albadi vd., “Are They Our Brothers? Analysis and Detection of Religious Hate Speech in the Arabic Twittersphere”, *International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining (ASONAM)*, (Spain: IEEE, 2018), 69-76.

²⁵ Ercan Akın-Mustafa Ergin Şahin, “Derin Öğrenme ve Yapay Sinir Ağı Modelleri Üzerine Bir İnceleme”, *EMO Bilimsel Dergisi* 14/1(2024), 27.

²⁶ Rena Schwarting - Lena Ulbricht, “Why Organization Matters in “Algorithmic Discrimination”, *KZfSS Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozial Psychologie* 74/ 1 (2022), 325-329.

²⁷ Ülfeet Görgülü- Sena Ayık, “Yapay Zekâ Robotlara Ahlâkî ve Hukukî Statü Tanınması Problematikliği- İslam Ahlâkî ve Hukukî Açısından Bir Değerlendirme”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2022), 58-60.

²⁸ Mark Alfano vd., “Now You See Me, Now You Don't: an Exploration of Religious Exnomination in DALL-E”, *Ethics and Information Technology* 26/2 (2024), 10-13.

hip olduğu ancak dini kitaplar, nebiler ve ölüm sonrası yaşamla ilgili olumsuz bakış açısı sergilediği tespit edilmiştir.²⁹ Bu sebeple YZ'nın insanlar tarafından dinlerini öğrenmede ve uygulamada kullanmalarında şüphe duymalarının gerçeklik payına sahip olduğu görülmüştür.

YZ'nın din konusuna Din Bilimleri alanına verebileceği katkıda yadsınmaz bir gerçektir. Covid-19 sürecinde din konusunda yapılan çalışma verilerinin Yapay Zekâya öğretilmesi ile sonuçları tahmin etme düzeyi gerçeğe yakın bulunmuştur.³⁰ Cinsiyet ve dindarlık oranları hakkında eldeki çalışma verilerine göre Yapay Zekâdan 2025 yılını tahmin etmesi istenildiğinde ise her iki cinsiyetin dindarlık düzeyinin artacağını öngörmüştür.³¹ Spesifik olarak “Din Psikolojisi” disiplini için verimadenciliği tekniği ile YZ incelendiğinde büyük verileri kümelemenin yanı sıra ilişki ve etki bağlarını da açıkladığı gözlenmiştir.³²

Türkiye’de ilk olarak 13 Ekim 2021 yılında Atatürk Üniversitesinin düzenlemiş olduğu çalıştayda “Yapay Zekâ, Transhümaniz ve Din” konusu multidisipliner olarak ele alınmıştır. Çalışmada haz ve hız odaklı olmak yerine etik değerlerin ön plana çıkarılması gerekliliği vurgulanmıştır.³³ Çalıştay uluslararası platforma “Uluslararası Yapay Zekâ, Transhümanizm, Posthümanizm ve Din Sempozyumu” ismi ile taşınarak 17-19 Kasım 2021 tarihlerinde 10 oturum olarak gerçekleştirilmiştir.³⁴ Birçok bilim dalında YZ teknolojisi gelişimdeki hız insanın idrak etmesini zorlaştırmaktadır. İnsan psikolojisine özellikle din anlayışına zarar vermeden gerçekleşmesi için ehemmiyet verilmelidir.³⁵ Din ve YZ konusunda çalışan araştırmacılar çözüm için öneriler getirmişlerdir. Kafalı, dinlerin insan yaşamındaki hayatı anlamlandırma, toplumsal çözülmeye karşı oluşturduğu tampon görevlerinin YZ ile elemine edilmemesi için din dilini güncelleyebilecek gerek bilimsel ve dini gerek politik çalışmaların başlanması gerekliliğini dile getirmiştir.³⁶ Schussler 21.yy’da siber cennet sunan bu teknolojik gelişmelerin insanın ontolojik

²⁹ Muhammed Kızılgeçit vd., “Yapay Zekâ Sohbet Robotu Chat GPT ile İnanç- İnançsızlık, Doğal Afet ve Ölüm Konuları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Din ve Maneviyatın Psikolojik Sağlığa Etkileri”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (2023), 162-167.

³⁰ Muhammed Kızılgeçit - Murat Çivici, “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Bireylerin Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Tahmini”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 54 (2020), 45-65.

³¹ Muhammed Kızılgeçit vd. “Religiosity Prediction by Gender with Artificial Intelligence in 2020-2025 in Turkey”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 283-307.

³² Murat Çivici- Muhammed Kızılgeçit, “Yapay Zekâ ve Din Psikolojisi”, *Diyanet İlmî Dergi* 59/2 (2023), 762-763.

³³ Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, “Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din” (Erişim 7 Nisan 2025).

³⁴ Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, “Uluslararası Yapay Zekâ, Transhümanizm, Posthümanizm ve Din” (Erişim 7 Nisan 2025).

³⁵ Muhammed Kızılgeçit, “Artificial Intelligence Between Science and Religion”, *Diyanet Dergisi* 1/3 (2023), 26-29.

³⁶ Hasan Kafalı, “Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46(2019), 168-170.

anlamlandırmasını bozmaması gerektiğini vurgulamıştır.³⁷ Dağ, siber âlem içerisinde yer alan sahte kimliklerin din ve dindarlığı tehdit ettiği, vasıfsız içerik üreticilerinin kadim dini öğretilere zarar verebileceği belirtilmiştir.³⁸ Öztemel, tüm hayata etki eden YZ teknolojilerinden dinlerin etkilenmemesinin mümkün olmadığını bundan dolayı din bilimleri alanında çalışan toplum mühendislerinin konuya eğilerek dini nizamları kurarak sürecin ilerlemesi gerektiğini belirtmiştir.³⁹ Ödemiş, YZ’da Ruh/Bilinç ve Menşei problemler konusuna değinerek neticede insan zekâsının taklit edilmesinin insan psikolojisine vereceği zararları sıralayarak ontolojik algının değişeceğini ve gerçeklik algısından insanların kopma ihtimaline işaret etmiştir.⁴⁰ Kafalı, YZ konusunda dünyanın önemli bir eşikte olduğuna ve geri dönüşü mümkün olmayan bu yolda insanlığın kadim din öğretilerine ihtiyacı olduğuna dikkat çekmiştir.⁴¹ Dataizm ve dini değerler paradoksunu inceleyen Akgül ve Ören’e göre YZ ile beraber ortak kültür entegrasyonunu sağlıklı atlatabilmek için dinsel değer ve inançların değişim ve dönüşümlerin incelendiği disiplinler arası çalışmalara ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.⁴²

Dini Tutumu yüksek bireylerin YZ’yı hayatlarına diğer insanlardan geç entegre etmeleri, dindar insanların çağın gerisinde kalma tehlikesini barındırmaktadır. Bundan dolayı Dini Tutumun hangi boyutunun YZ konusunda kaygı düzeyini artırdığının bilinmesi Din Bilimleri ve YZ Mühendisleri açısından önemli bir husustur. Bu çalışmada bireylerin dini tutum alt boyutlarının YZ Kaygı alt boyutları üzerindeki etkisi incelenerek etkileşim olup olmadığı, varsa etkileme yönü ve gücü hakkında bilgi verilecektir. Literatüre bakıldığında benzer konu ile aynı ölçeklerin kullanıldığı Kazak’ın yüksek lisans tezi ile Yakut’un araştırma makalesi bulunmasına rağmen bu çalışmalarda incelendiğinde etki analizinin doğrusal regresyon ile ölçüldüğü, korelasyon analizi ile ilişkinin yorumlandığı ve alt boyutlar arasındaki etkileşime bakılmadığı görülmüştür.⁴³ Neticede dini tutumun 4 alt boyutu ile YZ Kaygısının 4 alt boyutunun kombinasyonu olarak 16 etkileşim yolu bu-

³⁷ Aura Elena Schussler, “Transhumanism as a New Techno-Religion and Personal Development: In the Framework of a Future Technological Spirituality”, *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 18/53 (2019), 102-105.

³⁸ Ahmet Dağ, “Dijitalleşme-Yapay Zekâ-Transhümanizm Bağlamında Din ve Dindara Dair”, *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*, ed. Muhammed Kızılçet vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 183-184.

³⁹ Ercan Öztemel, “Yapay Zekâ ve Din”, *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*, ed. Muhammed Kızılçet vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 29.

⁴⁰ Mehmet Ödemiş, “Yapay Zekâda Ruh/bilinç ve menşei Problemi”, *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*, ed. Muhammed Kızılçet vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 77-80.

⁴¹ Kafalı, “Toplum ve Din Bağlamında Yapay Zekâ”, 100-101.

⁴² Birgül Akgül- İlhan Ören, “Yapay Zekâ Temelinde İnsan: Dataizm ve Dini Değer Paradoksu”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2021), 75-79.

⁴³ İdris Yakut, “Yapay Zekâya Yönelik Tutum ve Dindarlık İlişkisi”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (2024), 50-55; Mehmet Kazak, *Yapay Zekâ Kaygısı, Yabancılaşma ve Dindarlık İlişkisi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 64-70.

lunmaktadır. Bu çalışmada Dini Tutum ölçeğinin alt boyutlarının YZ Kaygı Ölçeği'nin alt boyutlarına etkisi Yapısal Eşitlik Modellemesi ile incelenerek Yol Analizi neticeleriyle beraber yorumlanacaktır. Böylelikle Dini Tutumun hangi alt boyutlarının YZ Kaygısının hangi alt boyutlara dair tetikleyici etkide bulunduğu görülerek işlevsel öneriler sunulacaktır. Ek olarak Kişisel Veriler Forumdan öğrenilen katılımcıların cinsiyet ve YZ hakkında bilgi düzeylerine göre çalışma verileri yorumlanacaktır.

1. Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Çalışma nedensel ilişki tarama modeli özelliğini taşımaktadır.⁴⁴ Alan araştırma yöntemlerinden olan anket çalışması verileriyle nicel çalışma yapılmış etki ölçümü gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel amacı Dini Tutum Ölçeğinin alt faktörlerinin YZ Kaygı Ölçeğinin alt faktörlerini etkileme durumunun incelenmesidir. Alt amaçlar ise verilerin cinsiyet ve YZ bilgi düzeyine göre yorumlamalar yapılmasıdır. Araştırmanın hipotezleri aşağıda sıralanmıştır;

H1-Dini tutumun alt boyutları YZ Kaygısının alt boyutlarını anlamlı düzeyde etkiler.

H2-Dini tutum YZ Kaygısını anlamlı düzeyde etkiler.

H3-YZ hakkında “net bilgim yok” diyen grubun YZ Kaygı oranı YZ hakkında “az” ve “çok” bilgisi olan gruplara nazaran yüksektir. YZ hakkında bilgi edindikçe YZ kaygısı azalmaktadır.

H4-Kadınların YZ Kaygı oranı erkeklerden yüksektir.

1.2. Veri Toplama Süreci ve Veri Analizi

Veriler, Aralık 2024 tarihinde toplanmıştır. Yapılan çalışmada E-Form (Google Form) kullanılmıştır. Çorum ilinde yaşayan gönüllü katılım sağladığını belirten Müslüman bireylerin verileri analiz edilmiştir. IBM SPSS 23 ve Jamovi paket programları kullanılmıştır. Temel istatistik analizlerden sonra değişken verilerinin normal dağılıma durumlarına göre demografik veriler ile aralarında parametrik (t Testi, Anova) ve non-parametrik (Mann Whitney U, Kruskal Wallis) analizler uygulanmıştır. Dini Tutum ve YZ Kaygı Ölçeği verileri ile alt boyutları arasında etki ölçümü için Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Yol Analizi uygulaması yapılmıştır.

1.3. Evren ve Örneklem

2024-2025 yıllarında Çorumda yaşayan çalışmaya gönüllü katılım sağ-

⁴⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayınevi, 2018), 122-123.

layan Müslüman yetişkinler bireyler katılmışlardır. 2023 yılı TÜİK verilerine göre Çorumda 15 yaş üzeri 3.508 kişinin yaşadığı öğrenilmiştir.⁴⁵ Bundan dolayı 3.508 kişi evren alınarak %95 güven aralığına göre seçkisiz (random) belirlenen 400 kişiye çalışmanın uygulanması gerektiği kabul edilmiştir. Toplam 414 kişi katılmış olup 5 kişi araştırmaya gönüllü katılım sorusuna “Hayır” cevabı vermiş, 4 kişi ise İslâm Dini haricinde “Diğer” seçeneğini işaretlediklerinden dolayı çalışma 405 kişi üzerinden analiz edilmiştir.

1.4. Ölçme Araçları

Yapay Zekâ Kaygı Ölçeği: Bu çalışmada Wang ve Wang tarafından geliştirilen Akkaya, Özkan ve Özkan tarafından 2021 yılında Türkçe’ye 16 soru olarak uyarlanan YZ Kaygı Ölçeği kullanılmıştır.⁴⁶ Söz konusu ölçek 5’li Likert tipi (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) ölçek modeline sahiptir. İnsanların YZ uygulamalarını öğrenme konusundaki endişelerini içeren “Öğrenme Boyutu (YZKO)”; iş bulamama ya da yaptıkları işi YZ’ye devretmeye yönelik kaygılarını ifade eden “İş Değiştirme Boyutu (YZKI)” mevcuttur. Ayrıca YZ atılımı ile insana gerek kalmadığına dair inançları sonucu oluşan kaygıyı ifade eden “Sosyo-teknik Körlük Boyutu (YZKS)” ve son olarak insanlığın devamı adına YZ Kaygısını ifade eden “YZ Yapılandırma Boyutu (YZKY)” olmak üzere dört alt boyutta incelenmektedir. Ölçekte öğrenme boyutu 5 ifade (1-5), iş değiştirme boyutu 4 ifade (6-9), sosyo-teknik körlük boyutu 4 ifade (10-13) ve YZ yapılandırması boyutu 3 ifadeden (14-16) oluşmaktadır. Ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Genel olarak ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için yapılan toplam iç tutarlılık katsayısının $\alpha=.93$ yüksek olduğu görülmüştür. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları ise; Öğrenme boyutunun $\alpha=.94$, İş Değiştirme boyutunun $\alpha=.89$, Sosyo-teknik Körlük boyutunun $\alpha=.87$ ve YZ (YZ)Yapılandırması boyutunun ise $\alpha=.95$ ’tir.

Dini Tutum Ölçeği: Dini Tutum Ölçeği Ok tarafından 2011 yılında duygu, ilişki, biliş ve davranış şeklindeki alt boyutlarıyla insanların Dini Tutumlarını ölçmek için geliştirilmiştir. Her bir boyut, ikişer maddeden oluşup ölçek, toplamda 8 maddedir. Likert tipi olarak tasarlanan ölçek, “1) hiç katılmıyorum, 2) az katılıyorum, 3) yarı yarıya katılıyorum 4) çoğuna katılıyorum, 5) tamamına katılıyorum” şeklinde 5 seçeneğlidir. Ölçeğin alt boyutlarından “Davranış Boyutu (DTDV)” ibadetleri uygulamayı, “Duygu Boyutu (DTDY)”

⁴⁵ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Nüfus” (Erişim: 3 Kasım 2024).

⁴⁶ Yu Yin Wang- Yi Shun Wang, “Development and Validation of an Artificial Intelligence Anxiety Scale: An Initial Application in Predicting Motivatedearning Behavior”, *Interactive Learning Environments* 30/4 (2019), 1-16; Bülent Akkaya vd., “Yapay Zekâ Kaygı (YZK) Ölçeği: Türkçe’ye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Alanya Akademik Bakış* 5/2 (2021), 1125-1146.

dini sembollere yönelik duygulanımı, “Biliş Boyutu (DTBL)” din olgusuna yönelik zarar ve gereklilik durumunu, “İlişki Boyutunda (DTTN)” ise Tanrı ile ilişki yordandığıdır. Ölçekte 5. ve 6. Maddelerden biliş boyutunu yordayarak ters puanlanmaktadır. En yüksek 40 en düşük 8 puan alınan ölçeğin Cronbach’s Alpha iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ölçeğin bütünü için $\alpha=.90$; duygu alt boyutu için $\alpha=.87$, ilişki alt boyutu için $\alpha=.85$, biliş alt boyutu için $\alpha=.75$, davranış alt boyutu için $\alpha=.86$ olarak hesaplanmıştır.⁴⁷

Kişisel Veriler Formu: Kişisel Veriler Formunun ilk sorusu “Araştırmaya gönüllü katılmayı kabul ediyor musunuz?” sorusuna “Evet” cevabı verenler ile gönüllü katılım sağlayan bireylerden katılımcı oluşturmak hedeflenmiştir. “Hangi Dine mensupsunuz?” ikinci sorusu ile sadece Müslüman örneklem üzerinde çalışma yapmak amaçlanmıştır. Üçüncü olarak katılımcıların cinsiyetleri sorulmuş, cevaplar kadın- erkek olarak kategorize edilmiştir. Katılımcılara son olarak “YZ kullanımı konusunda bilgi düzeyiniz hangisidir?” sorusu sorularak “Net Bilgim Yok”, “Az”, “Çok” sıralı kategori şeklinde cevap vermeleri istenmiştir.

2. Bulgular

Çalışmada gönüllü katılım sağlayan Müslüman 405 kişinin verileri analiz edilmiştir. Katılımcıların 324’ü (%80) kadın olup 81’i (%20) erkektir. Katılımcıların YZ bilgi düzeyi yordandığında net bilgin yok diyen kişi sayısı 211 (%52,1), az bilgin var diyenler 151 kişi (%38,3), çok bilgiye sahibim diyenler ise 43 kişi (10,6) olduğu görülmüştür. Bulgular Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Yapısı

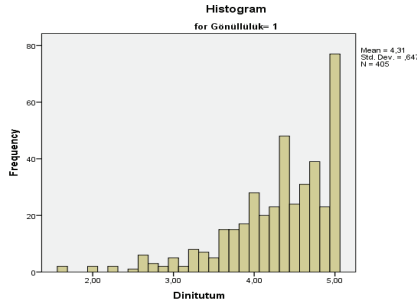
Değişken	Kategori	Frekans (<i>ff</i>)	Yüzdelik (%)
Cinsiyet	Kadın	324	%80
	Erkek	81	%20
YZ Bilgi	Net Bilgin Yok	211	%52,1
	Az Bilgin Var	151	%38,3
	Çok Bilgin Var	43	%10,6
	Toplam	N:390	%100

Bağımlı değişkenlerimiz olan Dini Tutum ve YZ Kaygı verilerinin normal dağılım durumu incelendiğinde; YZ Kaygısının çarpıklık değeri (Skewness=-0,48) ile basıklık değeri (Kurtosis= -0,01) olup ölçüt olarak kabul edilen (-1,5/+1,5) değer aralığından olduğundan dolayı normal dağılım sergilemek-

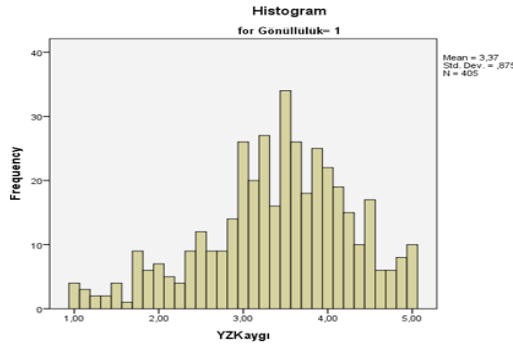
⁴⁷ Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528 – 549.

tedir. Dini Tutum verilerinin çarpıklık değeri (Skewness=-1,28) ile basıklık değeri (Kurtosis= 1,91) olup kıstas olarak kabul edilen (-1,5/+1,5) değer aralığı dışında olduğundan dolayı normal dağılım sergilemediği sağa çarpık olduğu tespit edilmiştir.⁴⁸ Tüm bu veriler ışığında Dini Tutum verileri analiz edilirken nonparametrik testler kullanılmış olup YZ Kaygı verileri analiz edilirken parametrik analizler kullanılmıştır. Normal Dağılım Histogram Grafikleri Şekil 1’de ve Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Dini Tutum Değişkeninin Normal Dağılım Histogram Grafiği

Şekil 2. YZ Kaygı Değişkeninin Normal Dağılım Histogram Grafiği

Dini Tutum Ölçeği’nin güvenilirlik analizi neticesinde Cronbach’s Alpa kat sayısı (α : .85) yeterli düzeyde bulunmuştur. Zira güvenilirlik derecesi 1’e yaklaştıkça güvenilirlik derecesinin yüksek olduğu kabul edilmektedir.⁴⁹ Dini Tutum ölçeğinin alt boyutlarının faktör analizi neticesinde ise davranış ve duygu boyutlarının α : .84, ilişki alt boyutunun α :.81 ve Biliş boyutunun α :.56 değer aldığı görülmüştür. Alt boyutların faktör yüklerine bakıldığında sırasıyla; duygu alt boyutu toplam varyansın %59,7’sini, davranış alt boyutu toplam

⁴⁸ Barbara G. Tabachnick etc., *Using Multivariate Statistics (Vol 6)* (Boston, MA: Pearson, 2013), 497-516.

⁴⁹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayınevi, 2018), 122-123.

varyansın %20,1'ini ve ilişki alt boyutunun toplam varyansın %11,8'ini ve biliş alt boyutu toplam varyansın % 8,3'ünü açıkladığı tespit edilmiştir.

YZ Kaygı Ölçeği'nin güvenirlik analizi neticesinde de Cronbach's Alpha katsayısı (α : .95) oldukça yüksek bulunmuştur. YZ Kaygı Ölçeğinin alt boyutlarının faktör analizi neticesinde ise iş değiştirme alt boyutu α :.92 ve sosyo-teknik körlük alt boyutlarının α :.91, yapılandırma alt boyutunun α :.90 ve öğrenme boyutunun α : .79 değer aldığı görülmüştür. Alt Boyutların faktör yüklerine bakıldığında sırasıyla; iş değiştirme alt boyutu toplam varyansın %78,3'ünü, sosyo-teknik körlük alt boyutu toplam varyansın %11,7'sini, yapılandırma alt boyutunun toplam varyansın %5,3'ünü ve öğrenme alt boyutu toplam varyansın % 4,5'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Tüm bu veriler sonuçlara olan güvenirliği artırmıştır.

2.1. Cinsiyet Değişkenine Ait Bulgular

YZ Kaygı oranlarının cinsiyetler arasında farklılaşma durumu incelendiğinde kadınların ($n= 324$) YZ Kaygı oranlarının ($\bar{x}=3,48$); erkeklerin ($n=81$) YZ Kaygı oranından ($\bar{x}= 2,90$) anlamlı düzeyde farklılaştığı ($t=5,51$, $p<0,00$) görülmüştür. Kadınların, erkeklere nazaran YZ Kaygı oranı yüksektir. Böylelikle “Kadınların YZ Kaygı oranı erkeklerden yüksektir” şeklindeki 4. hipotez desteklenmiştir. Ancak yorumlama yapılırken erkek katılımcı sayısının kadın katılımcı sayısına oranının $\frac{1}{4}$ olduğuna dikkat edilmelidir. Sonuçlar Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre YZ Kaygı Düzeylerinin Fark Tablosu

YZ Kaygı				
Cinsiyet	n	$\bar{x}$	t	p
Kadın	324	3,48	5,51	0,00**
Erkek	81	2,90		

* $p<.05$; ** $p<.01$

Dini Tutumun cinsiyetler arasında farklılaşma durumu analiz edildiğinde; kadınların ($\bar{x}$: 213,35) erkeklere kıyasla ($\bar{x}$:161,59) Dini Tutumlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu ($U=9768,00$; $p<0,05$) görülmüştür. Sonuçlar Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Dini Tutum Düzeylerinin Fark Tablosu

YZ Kaygı				
Cinsiyet	n	$\bar{x}$	t	p
Kadın	324	213,35	9768,00	0,00**
Erkek	81	161,59		

*p<.05; **p<.01

Dini Tutum alt boyutları ile YZ Kaygı Ölçeğinin alt boyutları arasındaki etkileşim cinsiyet değişkeni açısından incelenmiş model uyum iyiliğini sağladığı ($\chi^2/df= 2,1$; RMSEA: 0,07; CFI:0,97; TLI: 0,96; NFI:0,95) görülmüştür. Çünkü RMSEA değerinin 0,08 den küçük olması ile CFI, TLI, NFI değerlerinin 0,95 üzerinde olması uyum iyiliğini göstermektedir.⁵⁰ Cinsiyet kategorileri arasında Dini Tutum alt boyutları ile YZ Kaygı alt boyutları arasındaki etkileşiminin tamamının anlamlı düzeyde olduğu ve güvenilirliği anlatan AVE değerlerinin 0,50 den yüksek olduğu görülmüştür.

Kadınların Dini Tutumlarının YZ Kaygı düzeyleri üzerinde düşük düzey, pozitif ve anlamlı ($\beta=0,26$; $p<0,05$) etki oluşturduğu görülmüştür. Ki kare derecesine bakıldığında ise YZ kaygı oranının düşük bir kısmının Dini Tutumdan kaynaklandığı ($R^2=0,06$) görülmektedir. Erkeklerde ise bu değerler daha yüksek olduğu Dini Tutumun daha fazla YZ kaygı oranını etkilediği ve pozitif yönde anlamlı ($\beta= 0,35$; $p<0,05$) değer aldığı tespit edilmiştir. Ki kare derecesi de kadınlara nazaran erkeklerin YZ kaygı oranının Dini Tutumlarından kaynaklandığını ($R^2=0,11$) işaret etmektedir. Elde edilen bilgiler erkeklerin Dini Tutumlarının YZ Kaygı oranları üzerinde etkisinin kadınlardan fazla olduğunu anlatmaktadır. Genel olarak Dini Tutum kadınlara kıyasla erkeklerin YZ konusunda daha fazla kaygıya kapılmalarına neden olmaktadır. Sonuçlar Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Dini Tutum Düzeylerinin YZ Kaygı Düzeylerine Etkisi

Dini Tutum ve YZ Kaygı Etkileşimi		
Cinsiyet	β	p
Kadın	0,26	0,00**
Erkek	0,35	0,00**

*p<.05; **p<.01

⁵⁰ Ömer Lütfi Antalyalı- Ali Murat Alparslan, *Jamovi Uygulamalı İstatistik Analizleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 302.

Cinsiyetine göre Dini Tutumun YZ kaygısı üzerine etki yollarının anlamlılık durumu Yol Analizi ile incelenmiştir. Kadınların Dini Tutum duygu alt boyutunun, YZ kaygısının iş değiştirme alt boyutuna ($\beta=0,19$; $p<0,05$); davranış alt boyutunun ise YZ sosyo-teknik körlük alt boyutuna ($\beta=0,17$; $p<0,05$); bilgi alt boyutunun ise YZ yapılandırma alt boyutuna uyguladığı etki yolunun anlamlı olduğu ($\beta= -0,11$; $p<0,05$) görülmüştür. Alt boyutlar arasında kombinasyon kurarak bakılan diğer tüm yolların anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

Erkeklerin ise Dini Tutum duygu alt boyutunun, YZ öğrenme alt boyutuna ($\beta=0,31$; $p<0,05$) ve YZ yapılandırma ($\beta=0,32$; $p<0,05$) anlamlı etki yolu oluşturduğu tespit edilmiştir. Dini Tutum ilişki alt boyutunun, YZ sosyo-teknik körlük alt boyutuna ($\beta=0,35$; $p<0,05$) ve YZ yapılandırma alt boyutuna ($\beta=0,29$; $p<0,05$) etki yolunun anlamlı olduğu görülmüştür. Son olarak Dini Tutum davranış alt boyutunun YZ yapılandırma alt boyutuna ($\beta=-0,36$; $p<0,05$) etki yolunun anlamlı olduğu görülmüştür. Alt boyutlar arasında kombinasyon kurarak bakılan diğer tüm yolların anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

Filiz ve arkadaşlarını araştırmalarında Wang ve Wang tarafından geliştirilen Terzi tarafından Türkçe'ye uyarlanan YZ Kaygı Ölçeğini kullanmışlardır. Yaptıkları çalışma neticesinde sağlık profesyonellerinin YZ Kaygı oranı orta düzey bulunmuştur. Demografik verilerden yaş, cinsiyet, medeni durum, kurum çalışma yılı ve kurumda YZ kullanım durumu ile YZ Kaygı oranları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.⁵¹ Filiz ve Karagöz ise 426 sağlık çalışanları ile yaptıkları çalışma da iyi oluş algıları ile YZ Kaygılarını incelemişlerdir. Genel olarak katılımcıların YZ Kaygı oranları orta üzeri seviyededir. Medeni durum, yaş ve cinsiyete göre YZ Kaygı oranları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. İyi oluş ile YZ Kaygısı arasında anlamlı etkileşim %1 oranında bulunmuştur.⁵² Benzer olarak Sevimli Deniz'in ele aldığı çalışmada Sosyal Bilimciler ile Fen Bilimciler kıyaslanmış neticede fen bilimcilerin kaygısının düşük olduğu görülmüştür. Kadınların YZ Kaygı oranları erkeklerden fazla görülmüş ancak bu farkın anlamlı düzeyde olmadığı bulunmuştur.⁵³ YZ'ya yönelik tutum ve dindarlığı inceleyen Yakut'un çalışmasında da cinsiyetler arasında anlamlı farklılaşma bulunamamıştır.⁵⁴

⁵¹ Emel Filiz vd., "Sağlık Profesyonellerinin Yapay Zekâ Kaygı Durumlarının İncelenmesi", *Journal of Academic Value Studies* 8/1 (2022), 87-88.

⁵² Mustafa Filiz- Yalcın Karagöz, "Sağlık Çalışanlarının Mental İyi Oluş Düzeylerinin Yapay Zekâ Kaygısı Üzerindeki Etkisi", *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi* 6/2 (2024), 111-112.

⁵³ Serpil Sevimli Deniz, "Yapay Zekâ Kaygısının İncelenmesine İlişkin Bir Araştırma", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 8/63 (2022), 1675.

⁵⁴ İdris Yakut, "Yapay Zekâya Yönelik Tutum ve Dindarlık İlişkisi", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (2024), 46.

Görüldüğü gibi literatürde cinsiyetin YZ kaygısı üzerinde anlamlı etki oluşturmadığı bulgulara ulaşılabilir. Çalışmalar mevcuttur.

Bu çalışma ile benzer sonuçlar elde eden çalışmalarda literatürde yer almaktadır. Örneğin; Şen tarafından kamu çalışanlarına yapılan çalışmada demografik özelliklere bakıldığında kadınların erkeklere kıyasla YZ Kaygısının yüksek olduğu görülmüştür.⁵⁵ Turizm sektöründe YZ Kaygı oranını inceleyen Çetiner ve Çetinkaya, çalışmaları sonucunda kadınların erkeklere kıyasla YZ Kaygı oranının yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.⁵⁶ Bulut ve çalışma ekibinin 328 Diş Hekimi üzerinde yaptıkları çalışmada kadınların erkeklere nazaran YZ Kaygıları yüksek olduğu neticesine ulaşılmıştır.⁵⁷ Bu çalışma sonucunda da kadınların YZ Kaygı oranları erkeklerden yüksek bulunmuştur. Her ne kadar erkek katılımcı sayısı kadın katılımcı sayısının çeyreği kadar olsa da elde edilen bilgilerin literatürle uyumlu olduğu görülmüştür. Özgün olarak erkeklerin kadınlara nazaran Dini Tutumlarının YZ Kaygı oranlarına etki ettiği bilgisine ulaşılmıştır.

2.2. YZ Bilgi Düzeyine Ait Bulgular

YZ hakkında katılımcıların bilgi düzeyi ile YZ Kaygı oranları arasındaki farklılaşma durumu incelendiğinde gruplar arasında anlamlı farklılık olabileceği ($F=5,46$; $p<0,05$) görülmüştür. Yapılan Post Hoc-Tukey analizi neticesinde ise YZ hakkında “net bilgim yok” diyenlerin YZ Kaygı oranları YZ hakkında “az bilgim var” diyenlerden ($p<0,05$) anlamlı düzeyde daha yüksektir. YZ hakkında “net bilim yok” diyenlerin YZ hakkında “çok bilgiye sahibim” diyenlere kıyasla YZ Kaygı oranı ($p<0,05$) anlamlı düzeyde yüksektir. Böylelikle “YZ hakkında “net bilgim yok” diyen grubun YZ Kaygı oranı YZ hakkında “az” ve “çok” bilgisi olan gruplara nazaran yüksektir” şeklindeki 3. hipotez desteklenmiştir. Bu bilgiler YZ hakkında yeterli bilgiye sahip olmayanların YZ hakkında daha fazla kaygı yaşadıklarını göstermektedir. Sonuçlar Tablo 5’te özetlenmiştir.

⁵⁵ Alper Tunga Şen, “Kamu Çalışanlarının Yapay Zekâ Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi: Kastamonu Örneği”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17/2 (2024), 243-244

⁵⁶ Nurcan Çetiner- Filiz Özlem Çetinkaya, “Çalışanların Yapay Zekâ Kaygısı ile Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Turizm Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, *Alanya Akademik Bakış Dergisi* 8/1 (2024), 169-170.

⁵⁷ Nazlı Gül Hanne vd., “The Fear of Artificial Intelligence: Dentists and the Anxiety of the Unknown”, *Journal of Advanced Research in HealthSciences* 7/1 (2024), 55.

Tablo 5. YZ Bilgi Düzeyine Göre YZ Kaygı Düzeylerinin Fark Tablosu

YZ Kaygı									
	Net Bilgim Yok			Az Bilgim Var		Çok Bilgim Var			
	N	MD	p	MD	p	MD	p	F	p
Net Bilgim Yok	211	x	x	0,22	0,03	0,40	0,01	5,46	0,00**
Az Bilim Var	151	-0,22	0,03	x	x	0,17	0,48		
Çok Bilgim Var	43	-0,40	0,01	-0,17	0,48	x	x		

*p<.05; **p<.01

Dini Tutumun YZ bilgi düzeyine göre Kruskal Wallis testi ile analiz ettiğimizde ise anlamlı bir fark ($\chi^2= 1,58$; $p>0,05$) bulunmamıştır. YZ hakkında az bilgisi olma, net bilgisi olmama ile çok bilgisi olma durumunun bireylerin Dini Tutumları arasında anlamlı farklılaşma oluşturmadığı görülmüştür. Sonuçlar Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6. YZ Bilgi Düzeyine Göre Dini Tutum Düzeylerinin Fark Tablosu

Dini Tutum										
			Az Bilgim Var	Bilgim Net Yok	Bilgim Çok Var		Bilgim			
	N	MR	MD	p	MD	p	MD	p	χ2	p
Az Bilgim Var	151	194,54	x	x	-0,10	0,36	0,01	1,00	1,58	0,45
Net Bilgim Yok	211	209,87	0,10	0,36	x	x	0,11	0,70		
Çok Bilgim Var	43	198,98	-0,01	1,00	-0,11	0,70	x	x		

*p<.05; **p<.01

YZ Bilgi Düzeyine göre Dini Tutum ve YZ Kaygı Ölçeklerinin alt faktörlerinin etkileşimi incelenmiştir. İlk bakılan veri model uyum iyiliği olup bu araştırma deseninde ($\chi^2/df=1,6$; RMSEA =0,07; CFI=0,97; TLI= 0,96; NFI=0,94) model uyum iyiliğinin uygun olduğu görülmüştür. YZ bilgi düzeyi az, net bilgin yok ve çok bilgi düzeyine sahibim kategorilerinin tamamında Dini Tutum ve YZ Kaygı ölçeklerinin alt faktörleri arasında etkileşim anlamlı düzeydedir. Güvenirliği anlatan AVE değerlerinin tamamı olması gerektiği gibi 0,50'den yüksektir.

Yapılan Yapısal Eşitlik Modellemesi neticesinde; YZ hakkında bilgisi “az” olan grupta Dini Tutum ile YZ arasındaki etkileşime bakıldığında anlamlı ancak pozitif yönde düşük bir etkileşim olduğu ($\beta=0,28$; $p<0,05$) görülmüştür. Yapılan ki kare analizi neticesinde YZ kaygı oranının düşük bir kısmının ($R^2=0,07$) Dini Tutum ile alakalı olduğu söylenebilir. Bilgi düzeyi “net bilgin yok” diyen grupta ise bu oran yakın ($\beta=0,27$; $p<0,05$) değer almıştır. Bu grubun ki kare değerine bakıldığında da YZ kaygı oranına Dini Tutumun düşük etkide bulunduğu ($R^2=0,07$) ifade edilebilir. YZ hakkında bilgisinin “çok” olduğunu belirten grupta ise etkileşim oranı orta düzey pozitif anlamlı ($\beta=0,53$; $p<0,05$) bulunmuştur. Ki kare derecesi ise diğer gruplara nazaran YZ kaygı oranının daha yüksek ($R^2=0,27$) Dini Tutumdan kaynaklandığı söylenebilir. Neticede ise; YZ hakkında bilgi edinmenin bireylerin Dini Tutumlarının YZ Kaygı oranları üzerindeki etkileşimi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bilgiler Tablo 7’de özetlenmiştir.

Tablo 7. YZ Bilgi Düzeyine Göre Dini Tutum Düzeylerinin YZ Kaygı Düzeylerine Etkisi

YZ Bilgi Düzeyi	YZ Kaygı* Din	
	β	p
Az Bilgin Var	0,28	0,00**
Net Bilgin Yok	0,27	0,00**
Çok Bilgin Var	0,53	0,00**

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

YZ hakkında bilgi düzeyine göre Dini Tutumun YZ kaygısı üzerine etki yollarının anlamlılık durumu Yol Analizi ile incelenmiştir. Neticede ise YZ hakkında bilgisi “az” olan grubun Dini Tutum duygu alt boyutunun YZ iş değiştirme alt boyutuna ($\beta=0,23$; $p<0,05$), sosyo-teknik körlük alt boyutuna ($\beta=0,23$; $p<0,05$) ve yapılandırma alt boyutuna ($\beta=0,23$; $p<0,05$) etki yolunun anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca Dini Tutumun ilişki alt boyutunun YZ kaygı yapılandırma alt boyutuna etki yolu anlamlı ($\beta=0,23$; $p<0,05$) olduğu görülmüştür. YZ hakkında “net bilgin yok” diyen grubun sadece Dini Tutum duygu alt boyutunun iş değiştirme boyutuna ($\beta=0,19$; $p<0,05$) anlamlı etki yolunun bulunduğu sonucuna varılmıştır. YZ konusunda “çok” bilgiye sahip olduğunu belirten grubun Dini Tutumunun hiçbir alt boyutu YZ kaygı alt boyutuna anlamlı etki yolu oluşturmamıştır. Neticede YZ hakkında bilgi edinildiğinde Dini Tutumun YZ kaygısı üzerinde etki yolları azalmış ve sonlanmıştır. YZ hakkında bilgi edinmek Dini Tutumun YZ üzerindeki kaygı artırıcı etkiyi kırmaktadır.

YZ Kaygı oranını inceleyen Çetiner ve Çetinkaya çalışmaları neticesinde Turizm sektöründe öğrenim düzeyine göre anlamlı fark bulunmamaktadır. Ancak işçilerin çalışma yılı arttıkça YZ Kaygı oranının arttığı görülmüştür.⁵⁸ Filiz ve arkadaşlarının 330 sağlık profesyonelleri ile yaptıkları çalışmada hemşirelerin YZ Kaygı düzeyinin hekimlere göre daha yüksek olduğu böylelikle eğitim değişkenine göre farklılık olduğu görülmüştür. Ayrıca lise ile lisansüstü çalışanlar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiş eğitim seviyesi azaldıkça YZ Kaygı oranı artmıştır.⁵⁹ Bulut ve çalışma ekibinin 328 Dış Hekimi üzerinde yaptıkları çalışmada da mesleki yıl ile yaş kategorileri arasında YZ Kaygı oranının değişmediği ancak eğitim arttıkça kaygı oranının düştüğü gözlenmiştir.⁶⁰ Şen tarafından kamu çalışanları üzerinde yapılan çalışmada YZ Kaygı oranının orta üzeri olduğu tespit edilmiştir. Lise mezunlarının lisans ve lisansüstü eğitim grubuna nazaran YZ Kaygı oranı yüksektir.⁶¹ Takıl ve arkadaşlarının 559 üniversite öğrencisi ile yaptıkları çalışmada orta düzey YZ Kaygı oranı neticesine ulaşılmıştır. Edebiyat, Güzel Sanatlar, İletişim ve Tıp Fakültelerindeki öğrencilerin YZ Kaygı düzeylerinden düşüktür.⁶² Takıl ve arkadaşlarıyla benzer çalışma ele alan Sevimli Deniz, sosyal bilimcileri ile fen bilimcileri kıyaslanmış neticede ise fen bilimi eğitimi alan bireylerin sosyal bilim eğitimi alan bireylere nazaran YZ Kaygı oranı düşük bulunmuştur. Eğitim düzeyine bakıldığında doktora mezunlarının kaygı oranı en alt seviyededir.⁶³ YZ'ya yönelik tutum ve dindarlığı inceleyen Yakut'un çalışmasında da kamuda çalışan memurların ev hanımlarına nazaran; lisans ve lisansüstü eğitim alanların ortaokul mezunlarına nazaran ve son olarak teknolojik gelişmelere ilgili ve çok ilgili bireylerin teknolojik gelişmelere karşı ilgisiz ya da orta seviyede ilgili olanlara göre YZ'ya karşı pozitif eğilimlerinin olduğu görülmüştür. Bu çalışma ile benzer değişken ele alan Yakut'un çalışması neticesinde YZ hakkında orta ve fazla bilgiye sahip olan grubun YZ'ya yönelik pozitif bakış açısı YZ hakkında az ve çok az bilgiye sahip bireylerden fazla bulunmuştur.⁶⁴

Bu çalışma neticesinde de YZ hakkında net bilgisi olmayan grubun YZ'ya yönelik kaygı oranı, YZ hakkında az ve çok bilgisi olan gruplara nazaran an-

⁵⁸ Çetiner- Çetinkaya, "Çalışanların Yapay Zekâ Kaygısı ile Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Turizm Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", 169-170.

⁵⁹ Filiz vd., "Sağlık Profesyonellerinin Yapay Zekâ Kaygı Durumlarının İncelenmesi", 87-88.

⁶⁰ Hanne vd., "The Fear of Artificial Intelligence: Dentists and the Anxiety of the Unknown", 55.

⁶¹ Şen, "Kamu Çalışanlarının Yapay Zekâ Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi: Kastamonu Örneği", 243-244.

⁶² Nazife Burcu Takıl vd., "Farklı Meslek Grubu Adaylarının Yapay Zekâ Teknolojisine Yönelik Kaygı Seviyesinin İncelenmesi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/48 (Aralık, 2022), 351-352.

⁶³ Deniz, "Yapay Zekâ Kaygısının İncelenmesine İlişkin Bir Araştırma", 1675.

⁶⁴ İdris Yakut, "Yapay Zekâya Yönelik Tutum ve Dindarlık İlişkisi", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (2024), 46.

lamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Tüm bu verilerden yola çıkarak eğitim düzeyi arttıkça YZ Kaygı oranının düştüğü söylenebilir. Literatürde yer alan sonuçlar ve bu çalışma neticesinde YZ kullanım oranının YZ Kaygı oranını düşüren en büyük değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.3. Dini Tutum ve YZ Kaygı Ölçeklerine Ait Bulgular

Dini Tutum verileri normal dağılmadığı için öncelikle Dini Tutum ile YZ arasında Spearman Korelasyon analizi yapılmış olup Dini Tutumun YZ ile ilişkili olduğu ($r=0,267$, $p<0,05$) tespit edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda ilişkinin yönünün pozitif ve gücünün düşük düzeyde ($-1,+1$) olduğu söylenebilir.

Dini Tutum ve YZ Kaygı düzeyleri arasındaki etkileşim Yapısal Eşitlik Modellemesi ile incelendiğinde model uyum iyiliği değerlerinin ($\chi^2/df=2,7$; RMSEA: 0,06; CFI: 0,98; TLI: 0,97; NFI:0,96) kabul edilir düzeyde olduğu görülmüştür. Analizler neticesinde Dini Tutumun YZ Kaygısı üzerinde etkisi ($\beta=0,32$; $p<0,05$) pozitif yönde anlamlı ve ortaya yakın düzeyde bulunmuştur. Ki kare değerine bakıldığında ($R^2=0,10$) YZ kaygısının yüzde 10 'unu Dini Tutumun açıkladığı neticesine varılmıştır. Böylelikle "Dini Tutum YZ Kaygısını anlamlı düzeyde etkiler" şeklindeki 2. hipotez desteklenmiştir.

Yol Analizi neticesinde Dini Tutumun alt boyutlarının YZ kaygısı alt boyutları üzerinde etki yollarının anlamlılık durumuna bakılmıştır. Yol analizine baktığımızda; Dini Tutumun dört alt boyutu ile YZ'nın dört alt boyutunun kombinasyonu ile elde edilen 16 yolun kimisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Anlamlı olan etki yollarına bakıldığında; Dini Tutum duygu alt boyutunun YZ Kaygı Ölçeğinin alt faktörü öğrenmeye ($\beta=0,19$; $p<0,05$), iş değiştirmeye ($\beta=0,20$; $p<0,05$), sosyo-teknik körlüğe ($\beta=0,01$; $p<0,05$) ve YZ yapılandırma alt faktörüne ($\beta=0,01$; $p<0,05$) anlamlı etki yolu oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Dini Tutumun Tanrı ile ilişkiyi anlatan İlişki alt boyutunun YZ kaygı yapılandırma alt boyutuna ($\beta=0,16$; $p<0,05$) anlamlı etki yolu oluşturmaktadır. Böylelikle "Dini Tutumun alt boyutları YZ Kaygısının alt boyutlarını anlamlı düzeyde etkiler" şeklindeki 1. hipotez 16 etki yolundan 5 yolun anlamlı çıkması ile kısmen desteklenmiştir. Bilgiler Tablo 8'de ve Şekil 1 ve Şekil 2'de verilmiştir.

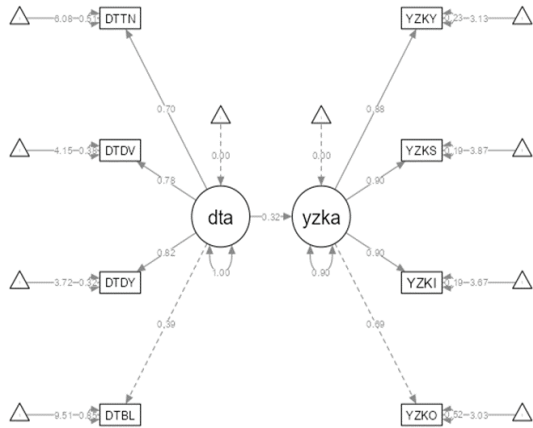
Tablo 8. Dini Tutum Alt Faktörleri ile YZ Kaygı Alt Faktörleri Aralarındaki Etki Değeri Tablosu

YZ Alt Faktörler	Biliş (DYBL)		Duygu (DTDY)		Davranış (DTDV)		İlişki (DTTN)	
	β	p	β	p	β	p	β	p

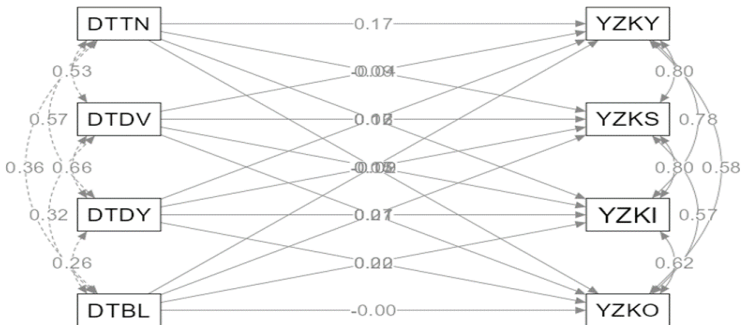
Öğrenme (YZKO)	-0,00	0,96	0,19	0,00**	0,06	0,30	0,05	0,37
İş Değiştirme (YSZKI)	-0,01	0,70	0,20	0,00**	-0,00	0,79	0,11	0,06
Sosyo-teknik Körlük (YZKS)	0,01	0,83	0,17	0,01*	0,05	0,36	0,85	0,16
Yapılandırma (YZKY)	-0,09	0,07	0,17	0,01*	-0,03	0,56	0,16	0,00**

*p<.05; **p<.01

Şekil 3. Dini Tutum Alt Faktörlerinin YZ Kaygı Alt Faktörlerine Etkisi

Şekil 3. Dini Tutum Alt Faktörlerinin YZ Kaygı Alt Faktörlerine Etkisi Yol Analizi

YZ özellikle Türkiye’de günlük yaşantıya girme eşiğindedir. Bu sebeple birçok disiplin kendi alanında YZ ile araştırmalar yürütmektedir. Bu çalışmanın temelinde olan Din Psikolojisi alanında ise oldukça kısıtlı sayıda çalışma mevcuttur. Bu sebepten dolayı önce YZ Kaygı oranları hakkında ele alınan çalışma bulguları paylaşılmıştır.

Türkiye’de YZ ve din ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda; 2022 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi ortaklığında düzenlenen “YZ, Transhümanizm ve Din” çalıştay öne çıkmaktadır. Çalıştay neticesinde elde edilen ve aynı ismi taşıyan kitap literatüre kazandırılmıştır. Eserde YZ kullanımının temel sorunları, sektörlere etkisi, ruh-bilinç yapısına etkisi, din ile etkileşimi ve transhümanizm yer verilen konu başlıklarıdır.⁶⁵ Din ve YZ’yı ele alan bir diğer önemli çalışma ise Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi tarafından 16-17 Nisan 2022 tarihlerinde çevrim içi olarak yapılan “İslâm Hukuku Araştırmalarına Zemin Oluşturması Açısından YZ” başlıklı bir sempozyumdur.⁶⁶ Bir diğer önemli çalışma ise Karşı’nın “YZ ve Din” başlığına sahip olan Eylül 2024 tarihinde yayınlanan kitabıdır. İlk bölümde YZ gelişmelerinin anlatıldığı kitapta, dinlerin YZ ilişkisi, transhümanizm, YZ’nin dini kullanım alanları ile etik sorunlara değinilmiştir.

Kazak’ın 2023 yılında YZ ile yabancılaşma ve dindarlık oranlarını incelediği yüksek lisans tezinde demografik verilere göre birçok sonuç elde edilmiştir. Kadınların erkeklerden, evlilerin bekârlardan, köyde yaşayanların şehirde yaşayanlara kıyasla, sayısal bölüm okuyanların sözel bölüm okuyanlara, orta üzeri sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerin orta altı sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylere, düşük eğitim düzeylilerin yüksek eğitim düzeyine sahip bireylere nazaran daha fazla YZ Kaygısı yaşadıkları görülmüştür. Ancak yaşa göre YZ Kaygısının değişmediği tespit edilmiştir. Çalışmada dindarlık ile YZ kaygısı arasında anlamlı pozitif yönde ilişki bulunmuştur. YZ Kaygısı alt boyutları ile Dini Tutumun alt boyutlarının tamamı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Dini Tutum ile YZ kaygısı arasında yapılan regresyon etki ölçümü sonucunda Dini Tutumun YZ kaygısını %12 oranında yordadığı neticesine varılmıştır. Çalışmada bir diğer değişken olarak ele alınan teknolojik gelişmelere yönelik ilginin dindar bireylerde az olduğu ve teknolojik gelişmelerden uzak duran dindar bireylerin YZ’ya yönelikte kaygılarının arttığı ifade edilmiştir.⁶⁷ Bu çalışmada da dindarlık oranı yükseldiğin-

⁶⁵ Muhammed Kızılgeçit vd., *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 7-14.

⁶⁶ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAEÜ), “İslâm Hukuku Araştırmalarına Zemin Oluşturması Açısından Yapay Zekâ Sempozyumu” (Erişim 1 Aralık 2024).

⁶⁷ Mehmet Kazak, *Yapay Zekâ Kaygısı, Yabancılaşma ve Dindarlık İlişkisi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 60-74.

de YZ kaygı oranının yükseldiği yapılan korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modellemesi ile tespit edilmiştir. Yakut'un 2024 yılında yapmış olduğu araştırma da dini hassasiyet arttığında YZ'ya yönelik tutumun pozitif tutumun azaldığı ancak negatif tutumunda yükselmediği bilgisi elde edilmiştir. Neticede dindar bireylerin YZ'ya tereddüt ile yaklaşımlarının ancak YZ'nın dini olgularda faydası ile aşılabacağı tahmin edilmektedir.⁶⁸

Bu çalışmada ise Dini Tutumun duygu alt boyutunun YZ kaygısının tüm alt boyutlarını anlamlı düzeyde etkilediği ayrıca Dini Tutumun Yaratıcı ile bağı anlatan ilişki alt boyutunun YZ yapılandırma alt boyutuna anlamlı etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Kadınların YZ kaygı oranı erkeklerden yüksek bulunmuştur. Ayrıca kadınların YZ bilgi düzeyinin erkeklerden düşük olduğu görülmüştür. Son olarak dini tutum alt faktörlerinden en çok duygu alt boyutunun YZ kaygıyı etkilediği görülerek kadınların YZ kaygı oranlarındaki yüksekliğin dini olgularda duygusal yapılarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Çalışma neticesinde YZ hakkında bilgi edinmenin YZ kaygı oranını düşüreceği sonucuna ulaşılmıştır. Erkeklerin YZ kaygı oranları düşük olmasına karşın Dini Tutumlarının kadınlara kıyasla daha fazla etkilemektedir. Erkeklerin daha fazla YZ hakkında bilgi sahibi olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. YZ hakkında bilgi düzeyi arttığında ve YZ teknoloji ürünlerinin etik ilkelere göre çalıştığında YZ kaygısının düşeceği öngörülmektedir.

SONUÇ

Yapılan araştırma neticesinde elde edilen bilgiler ışığında kadınların YZ kaygı oranlarının erkeklerden yüksek olduğu görülmüş ve araştırmanın “Kadınların Yapay Zekâ Kaygı oranı erkeklerden yüksektir.” şeklindeki 4. hipotezi desteklenmiştir. Bu durumun literatürde yer alan bilgiler doğrultusunda kadınların YZ hakkında daha az bilgilerinin olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca kadınların din olgusunda duygusal davranarak YZ kullanımına olumsuz baktıkları düşünülmektedir. Kadınların dindarlık oranı erkeklerden yüksek bulunmuştur. Erkeklerin YZ kaygı oranı kadınlara kıyasla daha düşüktür ancak erkeklerin Dini Tutumunun YZ kaygısını kadınlardan fazla etkilediği görülmüştür. Erkeklerin YZ'yı daha fazla kullanmalarının YZ'yı din ve maneviyat açısından değerlendirme fırsatı oluşturduğu ve YZ kaygısını kadınlara kıyasla artırdığı düşünülebilir.

YZ hakkında bilgi oranı düştüğünde YZ kaygısının arttığı görülmüş ve araştırmanın “Yapay Zekâ hakkında “net bilgin yok” diye belirten grubun

⁶⁸ İdris Yakut, “Yapay Zekâya Yönelik Tutum ve Dindarlık İlişkisi”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (2024), 56-57.

Yapay Zekâ Kaygı oranı Yapay Zekâ hakkında “az” ve “çok” bilgisi olan gruplara nazaran yüksektir.” şeklindeki 3. hipotezi desteklenmiştir. YZ hakkında bilgi sahibi olma düzeyinin Dini Tutum verileri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Kategoriler arası kıyaslama yapıldığında YZ hakkında bilgi edinmenin bireylerin Dini Tutumlarının YZ Kaygılarına etkiyi azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. YZ hakkında bilgi edindikçe YZ kaygı oranı düşmektedir.

Dini Tutumun YZ kaygısına anlamlı ve doğrusal etkide bulunduğu tespit edilmiş ve bu sonuç ile çalışmanın “Dini Tutum Yapay Zekâ Kaygısını anlamlı düzeyde etkiler.” şeklindeki 2. hipotezi desteklenmiştir. Dini Tutumun duygu alt boyutunun YZ kaygısının tüm alt boyutlarına anlamlı etki ettiği ayrıca Yaratıcı ile bağ kurmayı anlatan ilişki boyutunun YZ yapılandırma alt boyutuna anlamlı etki ettiği görülmüştür. Her ne kadar Dini Tutumun dört alt boyutunun tamamı YZ Kaygısının dört alt boyutunun tamamını etkilemese de bu netice ile araştırmanın “Dini Tutumun alt boyutları YZ Kaygısının alt boyutlarını anlamlı düzeyde etkiler.” şeklindeki 1. hipotezi kısmen desteklenmiştir.

İnsanların kadim öğretilerinde din ve maneviyatlarında yer alan YZ’ya yönelik kaygı verici bilgilerin incelenmesinin gerektiği aksi takdirde Dini Tutumu yüksek bireylerin yeni bir teknoloji devrimi olan YZ çağını yakalamakta zorlanacakları öngörülmüştür. Dini tutumu yüksek bireylere YZ hakkında bilgilendirme yapmanın ve YZ uygulamaları kullandırmanın YZ kaygısını düşürmekte fayda sağlayacağı görülmüştür. Bundan dolayı dinde YZ kullanımı hakkında ve YZ programlarında dini olguları geliştirirken hassas davranılması gerektiği, din ve maneviyatı tehdit edici ve zarar verici her türlü YZ çalışmasının etik gerekçeler ile önlenmesi gerektiği neticesine ulaşılmıştır. Özellikle dini tutumu yüksek bireylerin Yaratıcı ile olan özel ilişkileri arasına YZ uygulamalarını almak istemeyecekleri bundan dolayı YZ manevi rehberler kullanmaya olumsuz tutum sergileyecekleri öngörüsüne varılmıştır. Din Bilimi uzmanlarının dindar insanların YZ’lı dünyada huzurla yaşamaları için gerekli çalışmaları yapmaları gerektiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akgül, Birgül- Ören, İlhan. “Yapay Zekâ Temelinde İnsan: Dataizm ve Dini Değer Paradoksu”. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2021), 65-79.
- Akın, Ercan- Şahin Mustafa Ergin. “Derin Öğrenme ve Yapay Sinir Ağı Modelleri Üzerine Bir İnceleme”. *EMO Bilimsel Dergisi* 14/1 (2024), 27-38.
- Akkaya, Bülent vd. “Yapay Zekâ Kaygı (YZK) Ölçeği: Türkçe’ye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Alanya Akademik Bakış* 5/2 (2021), 1125-1146.

- Akkaya Türköl, Yeliz. *Üniversite Öğrencilerinin Öz güven Düzeylerinin ve Tanrı Algılarının Dini Başa Çıkma Tarzlarına Etkisi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Albadi, Nuha vd. "Are They Our Brothers? Analysis and Detection of Religious Hate Speech in the Arabic Twittersphere". *International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining (ASONAM)*. 69-76. Spain: IEEE, 2018. <https://doi.org/10.1109/asonam.2018.8508247>
- Alfano, Mark vd. "Now You See Me, Now You Don't: an Exploration of Religious Exnomination in DALL-E". *Ethics and Information Technology* 26/2 (2024), 1-13.
- Antalyalı, Ömer Lütfi - Alparslan, Ali Murat. *Jamovi Uygulamalı İstatistik Analizleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Aronson, Elliot vd. *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.
- Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. "Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din". Erişim 7 Nisan 2025. <https://birimler.atauni.edu.tr/ilahiyat-fakultesi/2021/10/13/yapay-zeka-transhumanizm-ve-din-ilk-defa-ayni-anda-calistayda-bulustu-28-06-2021/>
- Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. "Uluslararası Yapay Zekâ, Transhümanizm, Posthümanizm ve Din". Erişim 7 Nisan 2025. <https://birimler.atauni.edu.tr/ilahiyat-fakultesi/2021/12/20/uluslararasi-yapay-zeka-transhumanizm-posthumanizm-ve-din-sempozyumu/>
- Barsha, Farhat Lamia- Tasneem, Zarin. "Bestow: A Location-based Mobile Application for Religious Donors in Context of Bangladesh". *International WIE Conference on Electrical and Computer Engineering (WIECON-ECE)*. 1-4. India: IEEE, 2019. <https://doi.org/10.1109/wiecon-ece48653.2019.9019898>
- Chen, Yuhong - Liu, Xiaojing. "Thangka Religious Tools Classification and Detection Based on HOG+ SVM". *3rd Advanced Information Management, Communicates, Electronic and Automation Control Conference (IMCEC)*. 967-971. China: IEEE, 2019. <https://doi.org/10.1109/imcec46724.2019.8984123>
- Çetiner, Nurcan- Çetinkaya, Filiz Özlem. "Çalışanların Yapay Zekâ Kaygısı ile Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Turizm Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *Alanya Akademik Bakış Dergisi* 8/1 (2024), 159-173. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1297394>
- Çinici, Murat - Kızılgeçit, Muhammed. "Yapay Zekâ ve Din Psikolojisi". *Diyanet İlmî Dergi* 59/2 (2023), 762-763.
- Dağ, Ahmet. "Dijitalleşme-Yapay Zekâ-Transhümanizm Bağlamında Din ve Din-

- darâ Dair". *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*. edt. Muhammed Kızıleçit vd. 175-185. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Deniz, Serpil Sevimli. "Yapay Zekâ Kaygısının İncelenmesine İlişkin Bir Araştırma". *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 8/63 (2022), 1675- 1677. <http://doi.org/10.29228/smryj.64393>
- Efe, Ahmet." YZ Risklerinin Etik Yönünden Değerlendirilmesi". *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi* 3/1 (2021), 1-24.
- Fedorova, V. Marina- Rotanova, B. Mira. "Communication Strategies of Professional Communication of Religious Organizations in Modern Digital Society". *Communication Strategies in Digital Society Workshop (Com SDS)*. 18-21. Russia: IEEE, 2019. <https://doi.org/10.1109/comsds.2019.8709646>
- Fernando, Aneesha - Wijayasiriwardhane, Thareendra Keerthi. "Identifying Religious Extremism -Based Threats in Sri Lanka Using Bilingual Social Media Intelligence". *International Research Conference on Smart Computing and Systems Engineering (SCSE)*. 103-110. Sri Lanka: IEEE, 2020. <https://doi.org/10.1109/scse49731.2020.9313010>
- Filiz, Mustafa- Karagöz, Yalçın. "Sağlık Çalışanlarının Mental İyi Oluş Düzeylerinin Yapay Zekâ Kaygısı Üzerindeki Etkisi". *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi* 6/2 (2024), 105-114.
- Filiz, Emel vd., "Sağlık Profesyonellerinin Yapay Zekâ Kaygı Durumlarının İncelenmesi". *Journal of Academic Value Studies* 8/1 (2022), 81-90. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.57808>
- Gökbayrak, Hilal – Işıklı, Şevki. "Dijital Din Teorisi: Dijital Din Geleneksel Dine Karşı". *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*. edt. Muhammed Kızıleçit vd. 105-145. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Görgülü, Ülfet- Ayık, Sena. "Yapay Zekâ Robotlara Ahlâki ve Hukuki Statü Tanınması Problematikliği-İslam Ahlâkı ve Hukuku Açısından Bir Değerlendirme". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20(2022), 37-65.
- Grad, Peter. "AI Jesus Writes Bible-Inspired Verse, Tech Xplore". Erişim 9 Aralık 2024. <https://techxplore.com/news/2020-09-ai-jesus-bible-inspired-verse.html>
- Hanne, Nazlı Gül vd. "The Fear of Artificial Intelligence: Dentists and the Anxiety of the Unknown". *Journal of Advanced Research in Health Sciences* 7/1 (2024), 55-60. <https://doi.org/10.26650/JARHS2024-1302739>
- Helland, Cristopher. "Online-Religion /Religion-Online and Virtual Communities". *Religion On the Internet: Research Prospects and Promises*, edt. Hadden, J.K.-D.E. Cowan. 205-224. London: JAI Press/Elsevier Science, 2000.

- Jarrahı, Mohammed Hossein. "Artificial Intelligence and the Future of Work: Human-AI Symbiosis in Organizational Decision Making". *Business Horizons* 61/4 (2018), 577-586.
- Kafalı, Hasan. "Toplum ve Din Bağlamında Yapay Zekâ". *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*. ed. Muhammed Kızılgeçit vd. 87-102. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Kafalı, Hasan. "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46(2019), 145-172.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2018.
- Kazak, Mehmet. *Yapay Zekâ Kaygısı, Yabancılaşma ve Dindarlık İlişkisi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Kızılgeçit, Muhammed. *Birey ve Hareket Açısından Yeni Dini Hareketlerin Psikolojisi*. Rize: STS Yayınları, 2016.
- Kızılgeçit, Muhammed. "Artificial Intelligence Between Science and Religion". *Diyanet Dergisi* 1/3 (2023), 26-29.
- Kızılgeçit, Muhammed - Çivici, Murat. "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Bireylerin Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Tahmini". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 54 (2020), 45-65.
- Kızılgeçit, Muhammed vd. "Religiosity Prediction by Gender With Artificial Intelligence in 2020-2025 in Turkey". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 283-307.
- Kızılgeçit, Muhammed vd. "Yapay Zekâ Sohbet Robotu Chat GPT ile İnanç- İnançsızlık, Doğal Afet ve Ölüm Konuları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Din ve Maneviyatın Psikolojik Sağlığa Etkileri". *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (2023), 137-172.
- Kızılgeçit, Muhammed vd. *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- MAEÜ, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. "İslâm Hukuku Araştırmalarına Zemin Oluşturması Açısından Yapay Zekâ Sempozyumu". Erişim 1 Aralık 2024. <https://ihyaz.mehmetakif.edu.tr/>
- Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528 – 549.
- Ödemiş, Mehmet. "Yapay Zekâda Ruh/bilinç ve Menşei Problemi". *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*. ed. Muhammed Kızılgeçit vd. 55-84. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022.
- Öztemel, Ercan. "Yapay Zekâ ve Din". *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*. ed. Muhammed Kızılgeçit vd. 17-30. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022.

- Reed, Randall. "AI in Religion, AI for Religion, AI and Religion: Towards a Theory of Religious Studies and Artificial Intelligence". *Religions* 12/6 (2021), 401.
- Schussler, Aura Elena. "Transhumanism as a New Techno-Religion and Personal Development: In the Framework of a Future Technological Spirituality". *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 18/53 (2019), 92-106.
- Schwarting, Rena- Ulbricht, Lena. "Why Organization Matters in "Algorithmic Discrimination". *KZfSS Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 74/ 1 (2022), 307-330.
- Şen, Alper Tunga. "Kamu Çalışanlarının Yapay Zekâ Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi: Kastamonu Örneği". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17/2 (2024), 232-246. <http://doi.org/10.25287/ohuiibf.1384425>
- Tabachnick, Barbara G. etc. *Using Multivariate Statistics (Vol 6)*. Boston, MA: Pearson, 2013.
- Takıl, Nazife Burcu vd. "Farklı Meslek Grubu Adaylarının Yapay Zekâ Teknolojisine Yönelik Kaygı Seviyesinin İncelenmesi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/48 (Aralık, 2022), 343-353. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.1165386>
- Tan, Chai C. "A Buddhist- Spirituality Base for Artificial Intelligence Applications Through Consciousness Subjects". *ASEAN Journal of Religious and Cultural Research* 5/2 (2022), 1-10.
- Tugay, Burcu – Tugay, Resul. "Uluslararası Sistemin Geleceğini Yapay Zekâ Üzerinden Analiz Etmek". *Journal of Academic Value Studies* 5/3 (2019), 376-384.
- TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu. "Nüfus". Erişim: 3 Kasım 2024. <https://nip.tuik.gov.tr/>
- Uysal, Veysel. *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Yakut, İdris. "Yapay Zekâya Yönelik Tutum ve Dindarlık İlişkisi". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (2024), 37-59.
- Wang, YuYin- Wang, YiShun. "Development and Validation of an Artificial Intelligence Anxiety Scale: an Initial Application in Predicting Motivated Learning Behavior". *Interactive Learning Environments* 30/4 (2022), 619- 634. <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1674887>
- Wenan, Tan etc. "Digital Reference Model System for Religious Tourism & Its Safeties". *7th International Conference on Engineering Technologies and Applied Sciences (ICETAS)*. 1-6. Malaysia: IEEE, 2020. <https://doi.org/10.1109/icetas51660.2020.9484189>